

जाहिरातीचे दर.

साप्ताहिक पत्र्यावर चौकशी
करवी.

व्यवस्थापक, अर्थ,
'दुर्गाधिवास' पुणे २.

अर्थ

वर्गणीचे दर.

वार्षिक वर्गणी

रु. ४

(टपाल इंग्लिश माफ)

किरकोट अंकास
दोन आणे.

'अर्थ एव प्रधानः' इति कौटिल्यः अर्थमूलौ धर्मकामाविति ।

—कौटिल्य अर्थशास्त्र

संपादक—प्रो. वा. गो. काळे

वर्ष ९

पुणे, बुधवार, तारीख २४ फेब्रुवारी १९४३

अंक ८

महायुद्ध दाराशीं आले
परदेशी औषधे
दुर्मिळ व महाग झालीं

पण
भिण्याचें कारण नाही !!!

— कारण —

आयुर्वेद रसशाळा पुणे लि०

या देशी औषधाच्या प्रसिद्ध कारखान्यानें
तयार केलेलीं

- रक्तवर्धक,
- उपनाह,
- बालजिवन,
- कॅल्सीप्राल

इत्यादि पेटंट, स्टॅट्ट व लोकप्रिय औषधे सात्री पट्ट्यामुळे

★ डॉक्टरांही वापरूं लागले आहेत. ★

दरसाल बिनचूक नफा वाटणाऱ्या ह्या कंपनीचे
शेअर्स व औषधे मागना.

आयुर्वेद रसशाळा पुणे लि०

मुख्य दुकान गणपति चौक, लक्ष्मी रोड, पुणे २.

(Estd. in 1935)

The Co-operators' Book Depot

9, BAKEHOUSE LANE,
FORT, BOMBAY.

Books on :—

Economics and Sociology ; Co-operation and
Rural Development ; Banking and Finance ;
Accountancy and Auditing ; Commerce and
Industries etc.

Books on all other subjects are also readily
supplied.

Agents for the Publications of :

1. The Govt. of India, 2 Govt. of Bombay,
- 3 Reserve Bank of India and 4 Times of India.

N. V. WADNERKAR

Gold & Silver Smith, Jeweller & Engraver.

Electro-plater & Manufacturer of Sporting
Trophies, Medals, Cups etc.

- - Raviwar Peth, Saraff Bazar, - -

POONA CITY.

महायुद्धाची जाणीव ! कपड्यांच्या खर्चात काटकसर करा. एक वेळ येऊन
स्वतःची सात्री करा व पैशाचा मोबदला घ्या.

गिरगांव

मुंबई नं. ४

महिंद्रकर ब्रदर्स

तयार कपड्यांचे व्यापारी

बुधवार

चौक,

पुणे

कायद्याची मराठी पुस्तके

- १ इन्कम टॅक्स कायदा (सुधारणांसह) किं. १॥रु.
- २ कर्ज देण्यावेण्याबाबत कायदा किं. २ रु.
- ३ मृत्युपत्राचा कायदा किं. १। रु.
- ४ हिंदू स्त्रीधनाचा कायदा किं. १२ आ.
- ५ विवाहाचा कायदा किं. १२ आ.

याशिवाय मराठी भाषेत प्रसिद्ध होणाऱ्या
"न्याय बोध" मासिकाचे वर्गणीदार व्हा. वा. व.
५ रु. नमुना अंक मागवा.

—न्यायबोध-ऑफिस, महाल, नागपूर शहर

विविध माहिती

बंगलोरमध्ये रॅशनिंगची योजना

बंगलोरमध्ये गेल्या महिन्यांत चालू करण्यांत आलेली रॅशनिंगची योजना यशस्वी होत असल्याचे प्रसिद्ध झाले आहे.

सरकारी स्नात्यांत कागदाची काटकसर

कागदाच्या पुरवठ्याविषयी मध्यवर्ती असेंब्लीत नुकतीच चर्चा झाली. सरकारी स्नात्यांत वापरल्या जाणाऱ्या कागदांत साडेभकरा हजार टन वजनाच्या कागदाची काटकसर अगोदरच करण्यांत आली असल्याचे. सरकारच्या वतीने सांगण्यांत आले. युद्धाशी ज्यांचा प्रत्यक्ष संबंध नाही अशा स्नात्यांनी आपले लिखाण कमी करावे अशी सूचना आहे.

ताडपत्रावर निमंत्रणे छापली

युद्धपरिस्थितीत रोजच्या उपयोगाच्या अनेक जिनसा दुर्मीळ झाल्या आहेत त्यामुळे आधुनिक पद्धतीच्या ऐवजी जुन्या पद्धतीचे व्यवहार करण्याची लोकांची प्रवृत्ति वाढत आहे. आसाम प्रांतांत सरस्वती पूजेच्या प्रसंगी कित्येक शाळांमध्ये निमंत्रणपत्रिका ताडपत्रावर छापून पाठवण्यांत आल्या अशी बातमी आली आहे. फाऊंटनपेन व टाक यांच्याऐवजी बोरूच्या लेखण्या कां वापरल्या जाऊ नयेत ?

राहणीच्या खर्चाची प्रमाणबद्ध मांडणी

संबंद हिंदुस्थानाकरिता म्हणून जनतेच्या राहणीचा खर्चात होणारा चढउतार दर्शवणारी प्रमाणबद्ध मांडणीची योजना मध्यवर्ती सरकार तयार करित आहे. प्रांतिक सरकारांचे सहकार्य ह्या कामांत घेतले जात आहे.

कापडाच्या गिरण्यांवर सरकारी ताबा

युद्ध चालू आहे तोंपर्यंत कापडाची दुर्मिळता व महागाई यांचे दृष्टीने देशांतील सर्व कापड गिरण्या हिंदुस्थान सरकारने आपल्या ताब्यांत घ्याव्या अशी एक सूचना कौन्सिल ऑफ ट्रेटमध्ये पुढे मांडण्यांत येणार आहे.

लाकडी कोळसा व जळाऊ लाकूड

लाकडी कोळसा व जळाऊ लाकूड यांची निर्यात मुंबई प्रांताच्या बाहेर सरकारी परवान्यावांचून केली जाण्यास बंदी झाली असल्याचा हुकूम प्रांतिक सरकारने काढला आहे.

पंजाबांत बाजारांमध्ये गहू येऊं लागला

सरकारचे भावनियंत्रण काढून घेतले गेल्यामुळे पंजाब प्रांतांत लोकांनी साठवलेला गहू बाहेर निघून बाजारांत येऊं लागला आहे. या रितीने बाजारांतला पुरवठा वाढू लागल्याकारणाने पंजाबांत गव्हाचा भाव अलीकडे दर मणास ३ रुपयांपर्यंत उतरला आहे.

स्वदेशी मिलसची पस्टेट

स्वदेशी मिलस कं. लि. ची गिरगांवमधील एस्टेट मि. शापुरजी पाठनजी मिस्त्री व मि. पिरोजशहा पाठनजी मिस्त्री ह्यांस ४५ लक्ष रुपयांस विकण्याचे कंपनीच्या डायरेक्टरांनी ठरविले आहे. सरेदीदारांनी स्टॅप व इतर ड्यूटी भरावयाची आहे.

नंदुरबार को. परचेस अॅण्ड सेल युनियन

नंदुरबार (प. स्वानदेश) को-ऑपरेटिव्ह परचेस अॅण्ड सेल युनियनची एक शाखा सांडवारा येथे नुकतीच उघडण्यांत आली. उद्घाटन प्रसंगी सुमारे ८०० शेतकरी हजर होते. नवापूर येथेही लवकरच शाखा काढण्यांत येणार आहे. नंदुरबार व नवापूर तालुक्यांतील वस्ती मुख्यतः भिड्यांची आहे आणि युनियनचा त्यांना चांगला उपयोग होत आहे.

गुजराथ रेल्वेज कं. लि.

वरील कंपनीशी हिंदुस्थान सरकारचा असलेला करार ३१ मार्च, १९४४ रोजी संपतो त्यावेळी रेल्वे आपल्या ताब्यांत घेण्याचे सरकारने ठरविले आहे.

चेक्सची देवघेव

बॉंबे बँकर्स क्लिअरिंग हाउसमध्ये १२-२-४३ अखेर संपलेल्या आठवड्यांत ३३ कोटी, ७८ लक्ष रुपये किंमतीच्या १,३१,२५६ चेक्सची देवघेव झाली.

मुंबई वॉर गिफ्ट फंड

मुंबई युद्धफंडाचा आकडा १५ फेब्रुवारी अखेर १ कोटी, १२ लक्ष रुपये झाला आहे.

इंपीरिअल बँक ऑफ इंडिया

इंपीरिअल बँकेकडे १९३९ अखेर ८७३ कोटी रुपयांच्या ठेवी होत्या. १९४० अखेर हा आकडा ९६ कोटींवर गेला. १९४१ अखेर १०९ कोटी रुपयांच्या ठेवी बँकेकडे होत्या आणि १९४२ अखेर ठेवीचा आकडा १६३ कोटींवर गेलेला आहे. आता हा आकडा १७० कोटी रुपयांचे वर गेला आहे.

गंधक काटकसरने वापरा

हिंदी साखर कारखान्यांस गंधक मोठ्या प्रमाणावर लागतो. बलुचिस्तानमधून गंधक येऊं लागला परंतु तो चांगल्या दर्जाचा नाही. साखर कारखान्यांनी गंधकाचा उपयोग अत्यंत काटकसरने करावा नाहीतर चालू मोसमांत त्याचा तुटवडा पडण्याचा संभव आहे, अशी सूचना हिंदुस्थान सरकारने साखर कारखान्यांस केली आहे.

अजमपूर-कोळगांव

नाशिक जिल्ह्यांतील अजमपूर आणि कोळगांव हीं सेढीं आतां एक करण्यांत आलीं असून नव्या सेढ्यास कोळगांव असें म्हणण्यांत येईल.

थुशी-वावी

नाशिक जिल्ह्यांतील निफाड तालुक्यामधील थुशी व वावी हीं सेढीं आतां एक करण्यांत आलीं असून नव्या सेढ्यास वावी असें म्हणण्यांत येईल.

अनुक्रमणिका

पृष्ठ	पृष्ठ
१ विविध माहिती ... ५८	६ दूध पुरविणाऱ्या सोसायट्या ६२
२ सहकार आणि युद्ध- परिस्थिति ... ५९	७ ऊंस करणारांच्या सोसायट्या ... ६२
३ अन्न सहाय्यार समितीची सभा ... ६०	८ ता.डि.असोसिएशन,जळगाव ६२
४ रेल्वे बजेटावरील भाषण ६०	९ ट्रेनिंग क्लास ... ६२
५ स्फुट-विचार	१० अजरे येथील धान्य सोसायट्या ... ६३
सरीप पिकाविषयीचा शेवटचा अंदाज- धान्य पुरवठा	११ शेतकी मालावर कर्ज ... ६४
परिस्थिति- सहकारी प्रभाचे शास्त्रीय संशोधन- सहकारी	१२ प. सा. सहकारी वृत्त ... ६४
आर्थिक संशोधन व इन्स्टिट्यूट	१३ पगारदार नोकरांच्या सोसा- यट्यांकडून घेतलेले कर्ज ६४

अर्थ

बुधवार, ता. २४ फेब्रुवारी, १९४३

सहकार आणि युद्धपरिस्थिति

युद्धजन्य परिस्थितीमुळे सर्व देशांत आर्थिक व्यवहार आणि लोकांची राहणी हात महत्त्वाचे बदल घडून आले आहेत व येत आहेत, त्यांचा परिणाम राष्ट्रांच्या सामाजिक घटनेवर आणि जनतेच्या चालीरीतीवर कायमचा झाल्यावांचून राहणार नाही असे दिसत आहे. इंग्लंडसारख्या देशांत स्त्रिया पुरुषांच्या बरोबरीने कारखान्यांत, शेतीच्या धंद्यांत व इतरत्र जड व अवघड कामे करीत आहेत. शिक्षण व्यवस्थेत लष्करी पेश्याच्या तयारीवर भर दिला जात आहे. व्यापार, उद्योगधंदे, बाजारभाव ह्यांचे सरकार नियंत्रण करीत असल्याने युद्धापूर्वीचे व्यक्ति-स्वातंत्र्य आणि चढाओढ यांस वाव राहिलेला नाही. रेशनिंगची पद्धति सार्वत्रिक रीतीने जारी आहे आणि तिचे योगाने साणेंपिणे, वस्त्रावरण ह्यांची काटकसर होऊन त्यांस नवीन वळण लागत आहे. एका पदार्थाची गरज दुसऱ्याने भागवावी आणि आलेल्या प्रसंगास तोड घावे असे बहुतेकांचे झाले आहे. युद्ध संपून वैयक्तिक, राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय परस्पर संबंध निश्चित केले जाण्याचा प्रसंग येईल तेव्हा पूर्वीच्या आर्थिक घटनेत महत्त्वाचे फेरबदल घडवून आणण्याची आवश्यकता भासल्यावांचून राहणार नाही. युद्धापूर्वीचे अनियंत्रित व्यक्ति-स्वातंत्र्य, नफेबाजी, व्यक्तिस्वार्थाचे प्राबल्य, अमर्याद स्पर्धा ह्यांचे प्राबल्य ह्यापुढे चालू राहणे शक्य नाही. जरूर भासली म्हणजे ती भागवण्याची युक्ती सुचते या न्यायाने आज ज्या नव्या व्यवहारपद्धति व रीति-चाली अंमलांत आल्या आहेत त्या आहेत तशाच कायम झाल्या नाहीत तरी त्यांचा छाप नवीन आर्थिक व सामाजिक घटनेवर बसल्यावांचून राहवयाचा नाही.

हिंदुस्थानांत बरील प्रकारच्या फेरबदलांचा कमी-अधिक अनुभव येत आहे. धान्य बगैरे नित्याच्या जरूरीच्या जिनसांची दुर्मिळता व महामार्ग ह्यांचे संबंधांत उद्भवलेल्या अडचणी दूर करण्यासाठी संघर्शाने मालाचा पुरवठा थकीत व्हावा अशी

व्यवस्था घडवून आणण्याची प्रवृत्ति मध्यम स्थितीतल्या वर्गात दिसून येते. सहकारी पद्धतीची मालाची खरेदी आणि वाटणी ह्या-विषयांचा प्रचार मध्यम वर्गाय लोकांत कित्येक वर्षे केला गेला असूनहि तो सफळ झालेला नाही. गरजांचे विशिष्टत्व आणि संघटित रीतीने एकत्र व्यवहार करण्याचा कंटाळा ही कारणे त्या अपयशाच्या मुळाशी आहेत. पण गरजेच्या तीव्रतेपुढे अनास्था व व्यक्तिमत्व निर्बळ ठरून सहकारी तऱ्हेच्या संस्था काढण्याचे महत्त्व अनेक लोकांस पटले असून त्या मार्गाने त्यांनी पाऊल टाकले आहे. युद्धकाळांतली गरज संपतांच सहकारी संघटनेचे स्टोअर्स बंद न पडता ही नवीन चालू झालेली प्रथा मूळ घरून राहिली पाहिजे. युद्धोत्तर काळांत होणाऱ्या पुनर्घटनेत सहकारी व्यवहार पद्धतीस अधिक जोरच चढणे आवश्यक आहे, एवढेच नव्हे तर कामकरी वर्गात ह्या संघटनेचा प्रसार होणे अगत्याचे आहे.

शहरांप्रमाणे खेडेगावांतहि जरूरीच्या मालाची खरेदी अवघड झाली असून तेथेहि सहकारी खरेदी संस्थांची आवश्यकता तीव्रतेने भासत आहे. ह्या प्रांतांत शेतकऱ्यांचे खरेदी-विक्रीचे सहकारी संघ आहेत आणि तालुका डेव्हेलपमेंट असोसिएशनस त्यांच्याच तऱ्हेचे काम करीत आहेत. परंतु त्या संस्थांच्या कार्याची व्याप्ती मर्यादित आहे हे सुपासिद्ध आहे. शेतकरी कर्ज-निवारणाचा कायदा झाल्यापासून शेतीच्या मालाची सहकारी पद्धतीने विक्री होण्याची तरतूद विस्तृत प्रमाणांत केली जाण्याची आवश्यकता तीव्रतेने भासू लागली आणि त्या दिशेने विशेष प्रयत्न चालू होऊन मल्टीपर्पज सोसायट्या स्थापण्याची चळवळ पद्धतशीरपणाने हाती घेण्यांत आली. आमच्या शेतीच्या सहकारी संस्था केवळ आपल्या सभासदांस कर्जे देण्याच्या उद्योगासच वाहिल्या असून शेतकऱ्यांच्या इतर गरजा भागवण्याकडे त्या लक्ष पुरवित नाहीत ही कित्येक वर्षांची जुनी तक्रार आहे. खरेदी-विक्रीचे सहकारी संघटन विस्तृत प्रमाणावर ह्यापूर्वीच झाले असते तर सध्याच्या युद्धपरिस्थितीत त्यास केवढे महत्त्वाचे कार्य करता आले असते आणि शेतकरी वर्गाच्या अडचणी दूर करण्यास त्यांचे कितीतरी सहाय झाले असते. धान्याच्या बगैरे पिकांच्या क्षेत्रांचा विस्तार करून अन्नसामुग्रीचा पुरवठा वाढविण्याची सटपट सध्या सरकारच्या सहाय्याने होत आहे तीमध्ये सहकारी संघटनास पुष्कळ जागा आहे. नवीन जमीन लागवडीत आणणे, पडीक जमिनीत पिके करणे इत्यादि कामे शेतकऱ्यांच्या उत्पादक सहकारी संघांनी हाती घेतल्यास महत्त्वाचे कार्य त्यांचे हातून घडेल. सरकार असल्या कामी द्रव्य-सहाय्य देणार असल्याचे प्रसिद्ध झाले आहे. युद्धासाठी लागणारे काही जातींचे कापड त्रिणकरांच्या सहकारी संघांमार्फत तयार केले जात आहे. सहकारी संघटनेच्या ह्या प्रकारच्या योजना युद्धपरिस्थितीत यशस्वी केल्या जाऊन युद्धोत्तर काळांतहि त्या टिकाऊ कशा होतील ह्याचा विचार होणे अगत्याचे आहे. भांडवलशाही आणि हुकूमशाही ह्यांचे दोष टाळून सामान्य आर्थिक स्थितीतल्या जनतेची सांपातिक व नैतिक उन्नति घडवून आणण्याचे सामर्थ्य सहकारी संघटनेत आहे, ह्या कारणाने पुढील शांततेच्या काळांत तिचा विकास होणे अपरिहार्य व आवश्यक आहे हे दृष्टांत आणून सहकारी कार्यकर्त्यांनी आपला कार्यक्रम आखून तो पार पाडावा.

अखिल भारतीय अन्न सहायकार समितीची दुसरी सभा

अखिल भारतीय अन्न सहायकार समितीची दुसरी सभा तारीख ८ व ९ फेब्रुवारी रोजी दिल्ली येथे भरली होती. सदर परिषदेस पुणे येथील हरल प्रॉडक्ट्स कंपनीचे मॅनेजिंग डायरेक्टर श्री. न. गं. आपटे हे " फेडरेशन ऑफ इंडियन चॅम्बर्स ऑफ कॉमर्स अँड इंडस्ट्रीज " या संस्थेचे प्रतिनिधी म्हणून उपस्थित होते. परिषदेचा उपन्यास करतांना त्यावेळचे अन्नखात्याचे मंत्री श्री. नलिनीरंजन सरकार यांनी हिंदुस्थानमध्ये धान्य जरी सध्या कमी दिसत असले तरी सर्व गोष्टींचा विचार करता प्रत्यक्ष उत्पादनांत ५% पेक्षा षट नसल्याचे सांगितले आणि त्यामुळेच अन्नपुरवठ्याबाबतची परिस्थिति फारशी भयानक नसल्याचे सांगितले. याची कारणे देतांना पूर्वी अशा प्रकारची तूट अनेकदा आल्याची माहिती दिली. त्यानंतर सरकारने धान्य सुरेदीबाबत चालवि-लेल्या सटपटीचीहि माहिती दिली.

सभेपुढे एकंदर सात विषय होते. त्यांपैकी चार विषय मामुली स्वरूपाचे होते व तीन विषय विशेष महत्त्वाचे होते. महत्त्वाच्या विषयांमध्ये जास्त धान्य उत्पादन करणे, भावनियंत्रण व शिवा-पद्धति व अन्नसहायकार समितीचे कार्यक्षेत्र हे तीन विषय होते. इतर विषयांमध्ये लष्करी दुग्धालयांतील सॉडासंबंधी विचार विनिमय झाला. सदरील सॉडांना जिवंत ठेवावे अंगर मारावे या बाबतच्या सूचना सरदार कर्तारसिंग यांनी कराव्या असे ठरविण्यांत आले. त्याचप्रमाणे लागणीखालील क्षेत्रासंबंधीची माहिती जमीनदारी पद्धति असलेल्या प्रांतांना जास्त कसोशीने जम-विण्यास विनंति करावी व त्याबाबत लागणारे द्रव्यसहाय्य त्या त्या प्रांतांना मध्यवर्ती सरकारने द्यावे असे ठरविण्यांत आले. लष्कराजवळील साठ्यासंबंधी माहिती देतांना खात्रीपूर्वक असे सांगण्यांत आले की लष्कराजवळ लोक समजतात त्याप्रमाणे दोन किंवा तीन वर्षांचा साठा मुळीच नसून हा साठा जास्तीत जास्ती कांही महिन्यापेक्षा जास्त मुदतीस पुरण्या इतकाच आहे.

धान्य उत्पादनाबाबत तांदूळ, गहू व इतर धान्ये जास्त पिक-विण्यासंबंधी विचार करित असतांना आळशीखालील क्षेत्र आहे यापेक्षा आणखी कमी करू नये असे ठरविण्यांत आले. त्याचप्रमाणे कपाशीचे भाव वाढल्यामुळे शेतकरी कपाशी जास्त क्षेत्रावर लाव-तील ही भीति उरू नये म्हणून कपाशीच्या एकूण क्षेत्रावर काय-द्याने मर्यादा घालण्यांत यावी व धान्याचे योग्य भाव बरेच आगाऊ जाहीर करून ठेवावे; त्याचप्रमाणे साद्य धान्ये पिक-विणाऱ्या शेतकऱ्यांना शक्य त्या सवलती द्याव्या वगैरे सूचना करणारा " सेंट्रल कॉटन कमिटी " चा ठराव स्वीकृत करण्यांत आला.

जे शेतकरी लागवडीखाली नसलेल्या जमिनीत साद्य धान्ये पिकवितील त्यांना प्रोत्साहनपर वाक्षेसे द्यावी. रेल्वेच्या मालकच्या जागेत व सरकारी बंगल्यांतून भाजीपाला लावण्यास प्रोत्साहन देण्यास प्रांतिक सरकारांना विनंति करण्यांत यावी. त्याचप्रमाणे सरकारने धान्याच्या किंमती आगाऊ ठरवाव्या व पीक निष-ण्याचे आधी त्या बरेच दिवस जाहीर कराव्या वगैरे ठराव कर-ण्यांत आले.

भावनियंत्रण व शिवापद्धति यांचा विचार चालू असतां भाव-नियंत्रणांतील दोष श्री. आपटे यांनी प्रामुख्याने दाखविले. त्यांत निरनिराळ्या जिल्हांतील नियंत्रणे, अधिकार्यांची स्थानिक नियं-त्रणे वगैरेनी होणारा घोटाळा व लोकांची उपासमार यासंबंधी स्वानुभवाची माहिती त्यांनी दिली.

शिवापद्धतीसंबंधी बोलतांना श्री. आपटे यांनी शिवापद्धति म्हणजे कायदेशीर उपासमार होऊ नये असे सुचविले व स्थानिक समितीची सरकारजवळ असलेल्या साठ्यासंबंधी खात्री झाल्या शिवाय शिवापद्धति सुरू करू नये असे सुचविले. त्यास सभेने संमति देऊन पुढील ठराव संमत करण्यांत आला.—

(अ) प्रजेला लागणारा किमान आहार देण्याची खात्री असल्याखेरीज शिवापद्धति सुरू करू नये.

(ब) शिवापद्धति सुरू करण्याची मूलतत्त्वे व पद्धति यांमध्ये एकसूत्रीपणा आणण्यासाठी मध्यवर्ती सरकारने आवश्यक तेवढे नियंत्रण ठेवावे.

(क) हिंदुस्थानच्या साद्यधान्याच्या पुरवठ्याबाबत एक-सूत्रीपणा आणण्यासाठी हिंदुस्थान सरकारने आवश्यक त्या काय-देशीर सत्तेचा उपयोग करावा.

(ड) हिंदुस्थान सरकारने जनतेचा विश्वास संपादन करणे-साठी शक्य ते प्रयत्न करावे व विशेषतः लष्कराच्या पुरवठ्या-संबंधी योग्य व इष्ट वाटणारी वस्तुस्थितिनिदर्शक माहिती सर-कारने पुरवावी.

(अ) साद्य धान्य सहायकार समितीच्या कार्यक्षेत्राचा विचार करतांना ह्या समितीचे कार्य हिंदुस्थान सरकारचे व्यापार खाते व शेतकीखाते यांच्या सहकार्याने चालावे.

(ब) सभासदांनी मधून मधून त्यांना सुचणाऱ्या विषया-संबंधी चिटणीसांकडे माहिती देत जावे. चिटणीसांनी दर महि-न्याचे १० तारखेपर्यंत कार्य प्रगतीचा आढावा सभासदांकडे पाठवावा.

(क) पुरेसे काम साठतांचे सहायकार समितीची बैठक बोलवावी.

ह्याप्रमाणे दोन दिवस सहायकार समितीचे काम होऊन तारीख ९ रोजी संध्याकाळी सभा संपली.

रेल्वे बजेटावर सर एडवर्ड बॅथॉल ह्यांचे भाषण

हिंदी रेल्वेजमधील नोकरवर्गापैकी शेकडा ९९.७ हिंदी व अंग्लो इंडियन आहेत.

रेल्वे नोकरांपैकी १ लक्ष; २६ हजार नोकर लष्करांत दाखल झालेले आहेत.

रेल्वे कामगारांच्या रहाणीच्या सर्वांचे मान वाढू नये, ह्यासाठी त्यांस धान्य व इतर आवश्यक जिनसा योग्य किंमतीस मिळाव्या अशी व्यवस्था करण्यांत येत आहे.

अमेरिकेकडे व ग्रेट ब्रिटनकडे इंजनांच्या पुरवठ्यासाठी लढडा लावण्यांत आला. जून १९४३ मध्ये ४० मोठी गुड्स इंजने अमेरिकेतून येतील व त्यांचे पाठोपाठ १४५ आणखी इंजने दाखल होतील.

मीटर गेजची गुड्स इंजनेही लवकरच येऊन पडतील. इंग्लंड-कडून १२ व अमेरिकेकडून ८० इंजने येतील अशी अपेक्षा आहे.

स्फुट विचार

खरीप पिकांविषयीचा शेवटचा अंदाज

मुंबई प्रांत आणि त्यांत अंतर्भूत असलेली संस्थाने ह्यांमध्ये तूर, रागी, कोद्रा बाजरी व खरीप ज्वार ह्यांचा १९४२-४३च्या हंगामातील उत्पादनाचा शेवटचा अंदाज प्रसिद्ध झाला आहे. खरीप ज्वारचे क्षेत्र ४७ लक्ष एकर होतें तें पूर्वीच्या वर्षा इतकेंच होतें, पण उत्पादन मात्र ५ टक्के वाढून ९ लक्ष टनांच्या सुमारांत होईल. बाजरी ८० लक्ष एकरांत म्हणजे पूर्वीच्या सालाच्या मानाने ३६ टक्के अधिक क्षेत्रांत पेरण्यांत आली होती. दहा वर्षांच्या सरासरीच्या दृष्टीने पहातां हें क्षेत्र ४७ टक्के अधिक होतें. बाजरीचे उत्पन्न १३ लक्ष टन होईल म्हणजे पूर्वीच्या वर्षापेक्षा तें ३८ टक्के अधिक भरेल. रागीचे क्षेत्र दहा वर्षांची सरासरी पाहतां मर्यादित होतें आणि त्याचा आकडा ७३ लक्ष एकर असा होता. उत्पादन २३ लक्ष टन होतें. संस्थानांच्या मानाने ब्रिटिश विभागांत ह्या पिकाची परिस्थिति अनुकूल होती. तुरीचे क्षेत्र ४३ लक्ष एकर व पीक १ लक्ष १४ हजार टन भरेल. ब्रिटिश हद्दीत हें पीक गेल्या वर्षापेक्षा १६ टक्के अधिक आहे. कोद्राचे बहुतेक क्षेत्र ब्रिटिश जिल्ह्यांत असून एकूण क्षेत्रफळ २ लक्षांचे वर आहे. उत्पादन ८४ हजार टन होईल आणि तें पूर्ववर्षापेक्षा ११ टक्के अधिक भरेल. मक्याच्या पिकाचे क्षेत्र ३३ टक्क्यांनी कमी असून त्याच्या २ लक्ष एकरांत ४५ हजार टन माल तयार होईल. गेल्या वर्षापेक्षा हा आकडा ३६ टक्के कमी आहे.

धान्यपुरवठा परिस्थिति

हिंदुस्थान सरकारच्या धान्यपुरवठा खात्याचे जादा चिटणीस, जनरल बुड, ह्यांनी वृत्तपत्रांच्या प्रतिनिधींस धान्याच्या परिस्थितीबाबत ताजी माहिती नुकतीच पुरविली आणि तीवरून परिस्थिति सुधारली असल्याविषयीचें आपलें मत प्रकट केलें. (१) खरीप पीक बाजारांत येत आहे तें पूर्ववर्षांच्या मानाने २३ लक्ष टन अधिक आहे आणि रबीची पिके उत्कृष्ट स्थितीत असल्याची उत्तेजनकारक बातमी आहे. पिकांचें क्षेत्र वाढविण्याच्या प्रयत्नांस यश आलें असून त्यामुळें धान्याच्या इतर कारणांच्या योगानें होणाऱ्या तुटवड्याची भीति दूर झाली आहे. (२) गव्हाच्या बाजारभावावरील नियंत्रण दूर झाल्यामुळें सरकारच्या प्रतिनिधींस हें धान्य विकत घेणें सोपें झालें आहे. एका आठवड्यांत ५० हजार टन ह्या मार्गानें मिळाले आणि हें धान्य मुंबई वगैरे तुटवड्याच्या प्रांतांस पुरविण्यांत आलें. मुंबईस जानेवारीत ५ हजार टन व फेब्रुवारीच्या पहिल्या पंधरवड्यांत ४० हजार टन धान्य पुरविण्यांत आलें आहे. (३) किरकोळ विक्रीच्या बाजारांत धान्य येऊं लागलें आहे आणि तें साठवून ठेवण्याच्या प्रवृत्तीस आळा बसला आहे. घाऊक बाजारांत खेडेगांवांतून धान्य येण्यापूर्वीच किरकोळ विक्रीसाठी त्याचा पुरवठा होत आहे. धान्याची निर्गत एकूण उत्पादनाच्या दोन टक्क्यांइतकीही नाही. पण धान्य मुळी बाहेर पाठवितो कां? ह्या प्रश्नास उत्तर देताना जनरल बुड म्हणाले की ह्या देशाच्या बाहेरील हिंदी लोक ह्या आयातीवर अवलंबून आहेत हें विसरतां कामा नये. धान्यपुरवठाच्या योजनांस द्रव्यसहाय्य हिंदुस्थान सरकार देणार आहे आणि त्याविषयीची तरतूद मध्यवर्ती अंदाजपत्रकांत केली जाईल.

सहकारी प्रभांचें शास्त्रीय संशोधन

निरनिराळे आर्थिक उद्देश सहकारी व्यवहारपद्धतीने साध्य करण्याचे मार्गांत कोणत्या अडचणी येतात, त्या दूर कशा करता येतील, कोणत्या सहकारी संस्था विशिष्ट विभागांत इष्ट व शक्य आहेत, सहकारी कार्यांचे अनुकूल परिणाम कसे व कोठे झाले आहेत, नवीन धोरण सहकारी कार्यांत अंमलांत आणण्याची किती आवश्यकता आहे इत्यादि प्रश्न नेहमी उद्भवत असतात आणि सहकारी अधिकारी व कार्यकर्ते ह्यांस ते सोडवावे लागतात. पण ह्या प्रश्नांचा विचार शास्त्रीय पद्धतीने झाल्यावांचून योजलेले व योजावयाचे उपाय परिणामकारक ठरणें शक्य नाही हें उघड आहे. ह्याकरितां रिझर्व्ह बँकेने प्रांतिक सहकारी खात्यांस अशी सूचना केली होती की त्यांनी संशोधनाच्या कार्याची कायमची व्यवस्था आपल्या अधिकाऱ्यांच्या विद्यमाने स्वतंत्र रीतीने करावी म्हणजे प्रत्यक्ष काम करणाऱ्या अधिकाऱ्यांस स्वतःस महत्त्वाचे प्रश्न पद्धतशीर सोडवून घेतां येतील. नुसती माहिती गोळा करून ती संगतवार ठावणें हें ह्या व्यवस्थेचें कार्य नसावें आणि वारंवार उत्पन्न होणाऱ्या धोरणाच्या व कारभाराच्या विषयांची छाननी व्हावी असे त्या बँकेचें म्हणणें होतें. ही सूचना मुंबईच्या सहकारी खात्याने प्रांतिक इंस्टिट्यूटकडे त्याच्या अभिप्रायासाठी पाठविली आणि इंस्टिट्यूटच्या कार्यकारी समितीने आपलें म्हणणें सरकारास सादर केळें आहे. संशोधनाविषयीची मूलभूत कल्पना इंस्टिट्यूटला मान्य आहे हें सांगावयास नको; तिला मूर्त स्वरूप कसे द्यावयाचें हेंच ठरवणें काय तें महत्त्वाचें आहे.

सहकारी आर्थिक संशोधन व इंस्टिट्यूट

इंस्टिट्यूटच्या पुर्नघटनेचा प्रश्न वादविवादाचा विषय होता तेव्हांच त्याच्या प्रतिनिधींनी संशोधनाचें महत्त्व प्रतिपादन तें कार्य आपलें एक मुख्य उद्दिष्ट आहे हें सरकारने मान्य करावें असे सुचवले होतें. सहकारी घटना व पद्धति आणि विशेषतः सहकारी रीतीचे व्यवहार ह्यांची छाननी अर्थशास्त्रीय तत्त्वांस धरून झाल्यास वस्तुस्थितीचें योग्य ज्ञान होऊन उपाययोजनाहि उचित ठरणार असल्याने ह्या बाबतीतलें संशोधनाचें कार्य करण्यास इंस्टिट्यूटला सरकारने द्रव्यसहाय्य व उत्तेजन द्यावें हा उद्देश त्या सूचनेच्या मुळाशी होता. प्रांतिक इंस्टिट्यूटच्या उद्देशमालिकेंत आर्थिक संशोधनाचा आतां अंतर्भाव करण्यांत आलेला आहे. तथापि हें संशोधन कार्य इंस्टिट्यूटने स्वतःच्या खास समितीच्या विद्यमाने करावयाचें आहे हें उघड आहे आणि रिझर्व्ह बँकेची शिफारस सहकारी खात्याने आपली स्वतंत्र संशोधन शाखा चालवण्याविषयीची आहे. संशोधन कार्य दुहेरी रीतीने स्वतंत्रपणानें चालण्यांत कांहींच स्वारस्य नसून तें निष्कारण सर्वांचें आहे. तेव्हां सहकारी खात्याचे अधिकारी व इंस्टिट्यूटचे प्रतिनिधी ह्यांनी संशोधन एकत्र व सहकारानें करणें हेंच श्रेयस्कर आहे ह्यांत संशय नाही. प्रत्यक्ष कारभार करणारे खात्यांतले अधिकारी आणि इंस्टिट्यूटचे आर्थिक तज्ज्ञ त्यांच्या संयुक्त समितीकडे संशोधनाचें कार्य सोपवणें हीच व्यवस्था श्रेयस्कर व ब्राह्म दिसते. ह्यासंबंधांतली आपली योजना इंस्टिट्यूटने सरकारपुढें मांडली आहे, तिला मान्यता मिळून संशोधनाचे कार्यास लवकर प्रारंभ होईल अशी आशा आहे.

दूध पुरवणाच्या मद्रासमधील सोसायट्या

मद्रास प्रांतात दूध पुरवणाच्या सहकारी सोसायट्यांचा विस्तार करण्यात येत आहे. ह्या सोसायट्यांचे १९४०-४१ साली ४,१९९ सभासद होते. दूध पुरवणाच्या यूनियन्सचे २९२ सभासद होते. त्यांनी अनुक्रमाने ६ लक्ष १२ हजार रुपये आणि ५ लक्ष ७७ हजार रुपये इतक्या किंमतीचे दूध तयार केले किंवा विकत घेतले. पावसाळ्यात फाजील दूध रहाते तेव्हा त्याचे टोणी, तूप वगैरे करून विकण्यात येते. सोसायट्यांस १९४०-४१ मध्ये ह्या पदार्थांच्या विक्रीचे ६ लक्ष, ४४ हजार रुपये मिळाले आणि त्याचसाठी यूनियन्सची ह्या बाबतीतली प्राप्ती ६ लक्ष, ८८ हजार रुपये होती.

बिहारमधील ऊंस कारणांच्या सोसायट्या

बिहार प्रांतात उसाचे पीक मोठ्या प्रमाणात शेतकरी लोक करीत असतात, आणि तेथे साखरेचे अनेक कारखाने असून आपला तयार माळ ते त्यांस विकतात. उसाचे उत्पादन आणि पावकी कार्यक्षम व फायदेशीर व्हावी ह्या हेतूने बिहारमध्ये त पीक कारणांच्या सहकारी सोसायट्या स्थापन केलेल्या आहेत. १९४० साली ऊंस सोसायट्या व त्यांच्या यूनियन्स ह्यांची संख्या अनुक्रमे करून १,४८८ व ३२ अशी होती. १९४१ मध्ये त्यांमध्ये ५९८ आणि १८ अशी वाढ होऊन दोहोंची संख्या अनुक्रमे करून २०८६ व ५० इतकी झाली. १९४१ अखेर एकूण सभासदांची संख्या ४९,१०६ होती. १९४१-४२ मध्ये पूर्वीच्या वर्षापेक्षा उसाचे पीक कमी होते ह्या कारणाने सोसायट्यांस कमिशनदाखल ४४,९९० रुपये मिळाले. पूर्वीच्या वर्षी ही कमिशनची रक्कम १,२२,३७४ रुपये होती. उसाच्या पिकाची सुधारणा व्हावी म्हणून बी, सत, शेतीची चांगली साधने सोसायट्यांस पुरविण्यात आली. सोसायट्यांचे स्वतःचे भांडवल १,४०,००० रुपये होते आणि यूनियन्सचे १४,४६० रुपये होते. सोसायट्यांनी बाहेरून कर्जे घेऊं नयेत असे धोरण सहकारी सात्याने अंगिकारले आहे. सोसायट्यांच्या सभासदांच्या सहकारी व धंदेशिक्षणाची व्यवस्था करण्यात आली आहे. उसाची विक्री आणि सोसायट्यांचा विकास ह्यांचे संबंधांत ऊंस सोसायट्यांचे कार्य मूळ ध्येयाप्रमाणे सर्वस्वी समाधानकारक नसले तरी त्यांची एकंदर प्रगति आशाजनक आहे असा अभिप्राय व्यक्त करण्यात आला आहे.

तालुका डेव्ह. अॅमि. को. असोसिएशन लि., जळगांव

वरील संस्थेची स्थापना १९१० साली झाली व ती १९२४ साली रजिस्टर झाली. गेली १७ वर्षे ती कायम "अ" वर्गात आहे. असोसिएशनचे १,७९४ सभासद आहेत, त्यांपैकी ४३ सोसायट्या आहेत. असोसिएशनचे पांच ठिकाणी डेपो असून स्वतःचे मिलिगन कॅटल ब्रीडिंग फॉर्म आहे. फॉर्मातील जनावरांना अखिल भारतीय पशु-प्रदर्शनात पहिली बक्षिसे मिळालेली आहेत. असोसिएशनचे मॉडेल पोल्ट्री फार्मही चांगले काम करीत आहे. संस्थेच्या उपयुक्त कार्याची माहिती "अर्थी"मध्ये वरचेवर आलेलीच आहे. प्रो. काळे ह्यांनी असोसिएशनला गेल्या महिन्यात भेट देऊन व प्रत्यक्ष काम पाहून समाधान व्यक्त केले.

अर्बन बँक सेक्रेटरीज ट्रेनिंग क्लास

मुंबई प्रॉविन्शियल अल को-ऑपरेटिव्ह इन्स्टिट्यूटच्या विद्यमाने मुंबई येथे वरील शिक्षण वर्ग जानेवारी २५ १९४३ रोजी इन्स्टिट्यूटचे अध्यक्ष, सर जनार्दन मदन, यांचे हस्ते उघडण्यात आला. त्यावेळी चीफ मार्केटिंग ऑफिसर श्री. पाटील, असि. रजिस्ट्रार श्री. भागवत, प्रो. लॅड मॉर्गन बँकेचे मॅनेजर श्री. त्रिवेदी वगैरे मंडळी हजर होती. सदर वर्गात शिक्षण घेण्याकरिता एकूण ३७ विद्यार्थी हजर असून त्यांपैकी २७ मुंबईतील सोसायट्यांत काम करणारे व १० बाहेरील अर्बन बँकांत काम करणारे आहेत. मुंबईतील विद्यार्थ्यांमध्ये येथील ई. डी. सपून आणि कंपनीने आपल्या निरनिराळ्या सहकारी सोसायट्यांतून १५ विद्यार्थी खास पाठविले आहेत. वरील वर्ग सुमारे १ महिना चालू होता व त्यामध्ये एकूण ७३ व्याख्याने देण्यात आली. व्याख्यात्यांमध्ये दिवाण बहादूर काजी, प्रो. काळे, प्रो. बेरी, प्रो. पटेल, प्रो. घोडडे, प्रो. नागमिया, प्रि. टॅनन्, सॉलीसिटर कोठारे, श्री. बी. एन्. गोसले, प्रो. एस्. जी. चितळे, श्री. मुरडेश्वर, श्री. भागवत, असि. रजिस्ट्रार, श्री. त्रिवेदी, श्री. संशगिरी, श्री. चाटी, प्रो. भायेना, श्री. के. के. देसाई, श्री. एम्. आर. काळे, श्री. सहस्रबुद्धे, श्री. वागळे, श्री. देववर, श्री. वैकुंठराय मेथा, श्री. वर्दे, श्री. पुरंदरे, प्रो. पालेकर, श्री. बापट व श्री. तळपदे ही मंडळी होती. वर्गातील विद्यार्थ्यांना अर्बन बँक सेक्रेटरीज परिक्षेस नेमलेल्या विषयांचे शिक्षण देण्यात आले. त्यांपैकी कायदा या विषयावर एकूण २०, सहकारी चळवळीवर २२, हिशेबावर १०, किंगवर १५ व सेक्रेटरीअल प्रॅक्टिसवर ६ अशी व्याख्याने झाली. ता. २२ फेब्रुवारी रोजी वर्गसमाप्तीचे दिवशी दि. ब. काजी यांचे समारोपादाखल व्याख्यान होऊन सर्व विद्यार्थी वर्गास व शिक्षक वर्गास अल्पोपाहार देण्यात आला.

भारत इंडस्ट्रियल बँक लि., पुणे

वरील बँकेस ३१ डिसेंबर १९४२ अखेर संपलेल्या वर्षी ५,८२१ रुपये नफा झाला आहे. त्यांतून रिझर्व्ह फंडांत ११४७ रुपये टाकण्यात आले. १ जुलै १९४१ ते ३१ डिसेंबर, १९४२ ह्या मुदतीचे ६% वयु. रिट्रीमेन्ट प्रेफरन्स शेअरवरील डिव्हिडंड देण्यासाठी २,१४७ रुपयांचा विनियोग करण्यात आला. ऑर्डिनरी भागांस ३% डिव्हिडंड मिळाले व त्यासाठी १,७५० रुपये लागले. ५३७ रुपये शिलकी नफा पुढील वर्षाचे हिशेबांत ओढण्यात आला. बँकेचे संपलेले भांडवल १,९३,९५० रुपयांचे असून वसूल भांडवल ९७ हजारांचेवर आहे. ताळेबंदाचे दिवशी ठेवींचा आकडा ३ लक्ष ७९ हजार आहे. बँकेजवळ रोख व इतर बँकांत सात्यावर १ लक्ष, २५ हजार रुपये असून बँकेने ६० हजार रुपये सरकारी रोख्यांत गुंतविलेले आहेत. कर्जे २ लक्ष, ७ हजारांची असून ८३ हजारांच्या हुंड्या तिने डिस्काउंट केलेल्या आहेत. बँकेच्या दायरेकरांचे रिपोर्टांत सुपरवायझिंग दायरेकर, श्री. के. बी. साळवेकर, ह्यांच्या कामगिरीबद्दल प्रशंसोद्गार काढलेले आहेत.

अजरे येथील धान्य सोसायट्या

(डॉ. श्री. श्रीधर हरी दातार, ए. सी. आर. ए., डी. कॉम.

मॅनेजर, सेंट्रल को-ऑपरेटिव्ह बँक लि. इचलकरंजी)

दुष्काळांत व महागाईचे दिवसांत शेतकरीवर्गास उपयोग व्हावा व त्यांची उपासमार होऊ नये या हेतूने सुवत्तच्या काळांत कडव्याच्या (फॉडर) व धान्याच्या (ग्रेन) सोसायट्या येथे स्थापन करणेत आल्या. यांपैकी कडवा-सोसायट्यांचा प्रयोग व्हावा तितका यशस्वी झाला नाही. धान्याच्या सोसायट्यांचा प्रयोग मात्र संस्थानांतील अजरे तालुक्यांत यशस्वी झाला आहे. त्याची माहिती हल्लींच्या दुष्काळांत व धान्याच्या महर्गतेच्या काळांत उपयोग आहे असे वाटलेवरून खाली देत आहे.

हल्लीप्रमाणेच सन १९१७-१८ सालीही अवर्षणामुळे व लढाई-मुळे धान्याची महर्गता जाहली होती त्यावेळी लोकांचे बरेच हाल झाले. त्यामुळे त्यानंतरच्या दोन वर्षांत धान्य व कडवा-सोसायट्या स्थापणेत आल्या. या सोसायट्यांकरता प्राथमिक भांडवल जमविणेचा मार्ग कोणासही मनोरंजक वाटेल.

अजरे तालुक्यांतील बहुतेक सर्व खेड्यांतील लोक आठवड्यांतून एक दिवस "पाळफ" म्हणून पाळतात. या दिवशी गांवांतील कोणीही मनुष्य कांहीही शेतकाम करित नाही. घर शाकारणे, सारविणे, अगर गांवचे उपयोगाची रस्तादुरुस्ती, गांवास पाणी घेण्याचा झरा दुरुस्त करणे साफसुफ करणे वगैरे सारखी सार्वजनिक उपयोगांची कामे करतात. शेतकऱ्यांच्या या सुट्टीच्या दिवसाचा उपयोग करून घेणेत आला. गांवमदतीने एक मोठे शेत खंडाने करण्यांत आले. या शेतांतील कष्ट काम आठवड्याचे सुट्टीचे दिवशी गांवचे लोकांनी केले. त्यामुळे बी बियाणे आणणे खेरीज इतर खर्च जवळ जवळ कांहीच आला नाही म्हटले तरी चालेल. कर्मधर्मसंयोगाने त्या साली पिकेही चांगली आली. गांवमदतीने शेत पिकविल्याने जमिनीचा खंड व बी-बियाणे याकरता लागलेला खर्च वजा जाता बाकी शिल्लक राहिलेले धान्य गांवचे सर्व लोकांच्या मालकीचे झाले व ते प्राथमिक भांडवल घेऊन सोसायटी स्थापणेत आली. त्यानंतर कांही सुस्थितीतील लोकांकडून ज्याचे त्याचे परिस्थितीचे मानाने एक पायली पासून एक मणा इतक्या ठेवी घेणेत आल्या. त्यामुळे धान्याचा गज्रा बराच झाला. ज्यांनी सोसायटीस अशा प्रकारची मदत केली ते सोसायटीचे आरंभीचे सभासद झाले. यानंतर झालेले सभासदाकडून एक पायली धान्य प्रवेश फी म्हणून घेतले आहे.

अजरे तालुका कोंकण प्रांतांत मोडतो. येथील शेतकऱ्यांना विशेषतः पावसाळ्यांत-जुलै ते ऑक्टोबर या मुदतीत धान्याची टंचाई भासते. तेव्हा या दिवसांत सोसायटीचे धान्याचा त्यांना फारच उपयोग होतो. ज्या त्या सभासदाचे लायसीप्रमाणे व त्याच्या उत्पादन शक्तिप्रमाणे सोसायटीतून धान्य कर्जाऊ देणेत येते. अजरे भागातील भात, नाचणे, सवे वगैरे पिके साधारणपणे नोव्हेंबर ते जानेवारीपर्यंत निषतात. यामुळे दिलेले कर्ज या दिवसांत परत येते.

कर्जाऊ दिलेल्या धान्याचा व्याजाचा दर पूर्वी 'सवाई' होता. म्हणजे एक मण कर्ज घेतलेस सवा मण परत करावे लागे. त्या वेळी सोसायटीप्रमाणेच धान्याचा व्यवहार करणारे सावकारांचा

व्याजाचा दर दिटीदुपटीचा होता. म्हणजे एक मण कर्जास दीड ते दोन मण धान्य परत करावयाचे. हल्ली सोसायटीचाकडे धान्याचा साठा बराच जाहलेने व्याजाचा दर निमसवाई आहे म्हणजे एक मण धान्य घेतलेस एक मण दोन पायली परत करावे लागते. सावकारी व्याजाचे दर मात्र पूर्वीप्रमाणेच आहेत. त्यामुळे धान्याच्या सोसायटीचा लोकांना फारच उपयोग झाला आहे.

धान्याचा साठा सरकारी गांवचावडीत ठेवून घेणेची संस्थानने परवानगी दिली आहे. व त्याचे रक्षणाची जबाबदारी गांवचे पाटलावर आहे. या धान्यांत सर्वांचे हितसंबंध असलेने या धान्याचे सुरक्षिततेवर गांवांतील सर्व लोकांचे लक्ष असतेच. या सोसायटीचे सेक्रेटरीना वर्षातून जास्तीत जास्त आठवडा दिवस काम करावे लागते. जुलै-ऑगस्ट महिन्यांत धान्याचा कोठा एकदा उघडला की एक वेळी सर्व सभासदांना धान्य देणेत येते त्यावेळी एक दोन दिवस लागतात. पुढे जानेवारी महिन्यांत धान्य वसुलीकरिता चारआठ दिवसांत धान्य वसूल करून पुन्हा कोठा भरला की संपले काम!

कांही गांवांत गांवचे जरूरीपेक्षांही जास्त साठा जाहला आहे. त्याची विक्री करून रोकड करणेत येते. अशा रितीने सालोसाल जमलेल्या रकमेतून मंडोली पा पन्नास-पाऊणशे घरांच्या गांवचे लोकांनी सार्वजनिक उपयोगाकरता गांवचे शेजारी एक हजार रुपये खर्च करून विहीर बांधली आहे. अंगमेहनत गांवचे सर्व लोकांनी विनामूल्य केली. दगड, गवंडी वगैरे करतांच फक्त वरीठ खर्च आला. या विहीरीमुळे गांवचे लोकांना सर्व वर्ष पुरेठ अशा पाण्याची सोय झाली आहे. ही विहीर बांधणेपूर्वी या गांवचे लोकांना उन्हाळ्यांत एक मैलावरून पाणी आणावे लागत असे. सोहाळे गांव थोडे मोठे आहे त्यामुळे येथे धान्याचा गज्राही बराच साठतो. तो ठेवणेची पंचाईत पडे. म्हणून धान्य ठेवणेकरता सोसायटीने स्वतःचे मालकीचे गांवचावडी शेजारीच गोडाऊन बांधले आहे. इतर कांही सोसायटींनी जास्तीच्या धान्याचे पैसे करून बँकेत ठेवले आहेत त्याचा योग्य वेळी त्या त्या गांवचे सार्वजनिक कार्यकरता उपयोग होईलच.

धान्याच्या सोसायटीच्या अगदी लहान लहान व शेतकीप्रधान खेड्यांतच जास्त यशस्वी होतात व तेथील लोकांना त्याचा उपयोगही बराच होतो असे अनुभवास आले आहे. गांवची लोकसंख्या थोडी असलेने अर्थातच तेथील लोकांना एकमेकांबद्दल प्रेम वाटते. एकजूटीने कोणतेही सार्वजनिक उपयोगाचे काम करणे शक्य होते, व सर्वांच्या नफानुकसानीचा प्रश्न असलेने सर्व लोक आपुलकीच्या भावनेने काम करतातही. तरी अशा प्रकारचे प्रयोग इतर ठिकाणी करून पाहण्यासारखे आहेत.

राहाणेची व भोजनाची उत्तम सोय

पूना गेस्ट हाऊस

फोन नं. ७७९ गणपति चौक,

व्यवस्थापक

शेतकी मालावर कर्ज

पी बाँचे प्रॉविडन्सिअल को-ऑपरेटिव्ह बँक लि. नासिक,चे
सक्युलर

हंगामाचे वेळी शेतकऱ्यांस पैश्यांची जरूरी असल्यामुळे घान्य व शेतीचा इतर तयार माळ बाजारांत मोठ्या प्रमाणांत विक्रीसाठी आणावा लागतो. कारण घान्याच्या अगर इतर मालाच्या तारणावर तात्पुरती कर्जे घेऊन माळ साठवून ठेवण्याची तरतूद खेडेगांवांत नसते, व त्यामुळे हंगामाच्या सुरवातीपासून उत्पन्न झालेले घान्य व माळ कमी भावांत विक्रीला लागते. तसेच पावसाळ्यांत जेव्हा शेतकरी लोकांस घान्याची जरूरी असते त्यावेळी, तोच माळ जास्त किंमत देऊन परत त्याच खेडेगांवां आणावा लागतो. त्यामुळे मालाचे वहातुकीचा सर्च वाढून शेतकऱ्यांस जास्त भावाने माळ घेणे भाग पडते. यासाठी पुढच्या हंगामापर्यंत आपापल्या कुटुंबास लागणारे घान्य, बी व इतर माळ प्रत्येक शेतकऱ्यास साठवून ठेवता यावा म्हणून सोसायटीच्या सभासदांकरिता सोसायटीला मालाच्या तारणावर कर्जे देण्याची सोय बँकेने सार्वजनिकप्रमाणे केलेली आहे:—

कर्जाची योजना

१ प्रत्येक सोसायटीने आपापल्या सभासदांस मालाच्या तारणावर किती कर्ज लागेल त्याची मागणी बँकेकडे त्या भागाचे इन्स्पेक्टर मार्फत केली पाहिजे.

जर मागणी तातडीची असेल तर दर एक सोसायटीस मे. सिनिअर इन्स्पेक्टर सो॥ हे रु. २००० पर्यंत कर्ज ताबडतोब देऊ शकतील. मात्र सोसायटीने माळ ताब्यांत घेण्याची व बँकेला तारणरोखा करून देण्याची वगैरे अटी पाळल्या पाहिजेत व अशा रितीने दिलेले कर्ज सोसायटीचे पोट नियमांत ठरलेल्या बाहेरील कर्जमर्यादेच्या आंत असले पाहिजे.

२ सोसायटीचा ऑडिट वर्ग 'ड' नसला पाहिजे. परंतु मंजूर करणाऱ्या अधिकाऱ्यांस जर सोसायटीची पंच कमिटी अशा प्रकारचा व्यवहार समाधानकारक रितीने करू शकेल, अशी सक्ती वाटली तर 'ड' वर्गातील अशा सोसायटीस देखील असे कर्ज देता येईल.

३ मालाच्या किंमतीवर ७०% टक्के पर्यंत कर्ज देता येईल. मात्र त्यापैकी ३०% टक्के इतकी तरी रक्कम सोसायटीचे कर्ज-फेडीकडे लावली पाहिजे.

४ गोडाऊन भाडे, विमा व इतर सर्च ज्या त्या मंत्रांस सोसावा लागेल व बँकेच्या इन्स्पेक्टरने माळ साठवण्याची व्यवस्था पाहून प्रसंत केल्यानंतरच कर्ज देण्यांत येईल.

वरील योजनेचा फायदा आपल्या सर्व मंत्रांस करून घेता येईल अशी प्रत्येक सोसायटीने तजवीज करावी.

कर्ज साधारणपणे सहा महिन्यांच्या मुदतीने देण्यांत येईल व त्याच्यावर व्याजाचा दर ५% टक्के आकारण्यांत येईल. जर व्याजाचा दर यापेक्षा थोडा कमी पाहिजे असेल अगर मुदत वाढवून घ्यावयाची असेल अगर इतर कांहीं अटींमध्ये फेरफार करण्याची आवश्यकता वाटत असेल तर त्याबद्दल बँकेकडे चौकशी करावी.

पश्चिम खानदेश सहकारी वृत्त

या जिल्हाच्या नंदुरवार व नवापूर तालुक्यांत मुख्यत्वे करून भिन्न वस्ती जास्त आहे. या दोन तालुक्यांत ता. १-१-४२ पासून कर्ज निवारण कायदा लागू केला आहे. सदरहू नंदुरवार येथे मागील वर्षीच शेतकऱ्यांचा 'सहकारी खरेदी विक्री संघ' स्थापन झाला आहे. या संघाचा कायदा फार दूरच्या लोकांना घेता येत नाही. सबब या संघाच्या शाखा खांडवारा व नवापूर येथे स्थापन कराव्या अशाचिदल बरेच दिवसापासून मे. असिस्टंट कलेक्टर साहेब व संघाचे चेअरमन मे. यू. बी. इनामदार यांचे मध्ये पत्रव्यवहार चालू होता. अखेरीस या भागाचे असिस्टंट रजिस्ट्रार मे. पालेकर साहेब यांच्या अनुमतीने ता. २५/१२/४२ पासून खांडवारा येथे संघाचे चेअरमन मे. यू. बी. इनामदार साहेब यांनी समक्ष जाऊन शाखा उघडून कामास सुरुवात करून दिली. ता. ३१/१२/४२ रोजी मे. प्रांतसाहेब व स्पेशल भिन्न अप्लिफ्ट ऑफिसर यांचे अध्यक्षतेखाली तालुक्यांतील भिन्न शेतकरी व स्थानिक व्यापारी यांची सभा झाली. त्या सभेस सुमारे ७०० ते ८०० शेतकरी हजर होते. सभेत डिस्ट्रिक्ट को-ऑपरेटिव्ह ऑफिसर मि. केसकर, संघाचे चेअरमन मि. यू. बी. इनामदार, असि. रूरल डेव्हलपमेंट इन्स्पेक्टर मि. चौधरी वगैरेची कर्जनिवारण कायदा शेतकरी, सहकारी खरेदी-विक्री संघ, दारू-बंदी वगैरे विषयांवर भाषणे झाली, त्यानंतर शेतकरी कर्जदारांना मे. प्रांतसाहेब यांनी समक्ष चौकशी करून शेतीचे लागवडीसाठी व पोटगीसाठी तगाई कर्जे मंजूर केली.

त्याचप्रमाणे ता. १/१४/३ रोजी नवापूर येथे नवापूर पेठ्यांतील भिन्न शेतकरी व स्थानिक व्यापारी यांची सभा वरील कामाकरिता म्हणजे सहकारी खरेदी विक्री संघ स्थापन करणेकरिता झाली. सभेस सुमारे १०० लोक हजर होते. डिस्ट्रिक्ट को-ऑपरेटिव्ह ऑफिसर व नंदुरवार को-ऑपरेटिव्ह परचेस अँड सेल युनियनचे चेअरमन मे. यू. बी. इनामदारसाहेब यांची भाषणे झाली. नवापूर येथे अशा तऱ्हेचा संघ स्थापन करण्याचे सर्वानुमते ठरले. प्राथमिक भांडवल जमाविण्यासाठी एक कमिटी स्थापन केली.

पगारदार नोकरांच्या सोसायट्यांकडून घेतलेले कर्ज

हत्ता पगारांतून कापणे कायदेशीर

पगारदार नोकरांच्या सहकारी सोसायट्यांचे सभासद, सोसायट्यांकडून कर्ज घेतेवेळी, पगार वाटणाऱ्या कचेरीस पगारांतून कर्जाचा हत्ता कापून घेऊन तो सोसायटीकडे रवाना करण्याचा अधिकार देणारा कागद लिहून देत असत. कर्जाचा कोणताहि हत्ता अथवा त्यावरील व्याज जोपर्यंत बाकी आहे, तोपर्यंत दिलेला हा अधिकार परत काढून घेतला जाणार नाही, असेहि बंधन त्याच करारान्वये स्वतःवर ते लाडून घेत असत. ही पद्धति कायद्यास धरून नाही असे आढळून आले आहे. म्हणून तिला कायदेशीर स्वरूप तात्काळ देणे आवश्यक झाले. पगारदार नोकरांच्या सहकारी सोसायट्या अत्यंत उपयुक्त कार्य करीत आहेत व त्यांच्या व्यवहाराचा कायदेशीरपणा नाहीसा झाला तर त्यांचे आस्तित्वच टिकणे कठीण जाईल, ह्या उद्देशाने सहकारी कायद्यांत आवश्यक ती सुधारणा मुंबई सरकारने घडवून आणली आहे. कायद्यामधील ह्या दुरुस्तीस मुंबई प्रांताच्या गव्हर्नरांची संमति मिळाली असून गॅझेटांत ती दुरुस्ती जाहीर करण्यांत आली आहे.